

Razmatranja o kretanju radnih resursa SR Hrvatske u razdoblju 1970-1985.

Dr Alica Wertheimer-Baletić

Veličina društvene proizvodnje, struktura raspodjele i potrošnje, a prema tome i cijeli ekonomski i društveni razvitak ovisi o veličini i strukturi subjektivnog i objektivnog faktora proizvodnje, stanovništva i sredstava za proizvodnju u njihovu međusobnom djelovanju i uvjetovanosti. Stoga je analiza postojećih demografskih struktura, kao i njihovih vjerojatnih promjena u budućnosti, nužnost za uspješno planiranje ekonomskog i društvenog razvoja; ona zauzima vrlo visoko mjesto u rangu istraživačkih prioriteta. Ekonomski aktivno stanovništvo onaj je dio stanovništva koji aktivno sudjeluje u proizvodnji dobara i usluga. Njegovo sudjelovanje u proizvodnom procesu ne svodi se isključivo na radni napor, već je ono i osnovni element organizacije i upravljanja proizvodnjom, te je izvor inovacione djelatnosti. Radna snaga je dakle i pokretački faktor razvitka proizvodnih snaga. Stoga je s gledišta ekonomskog razvoja posebno važno analizirati formiranje radne snage, te njezina demografska, ekonomsko-socijalna i druga obilježja koja određuju njezin ukupan radni i intelektualni potencijal.

I.

U sklopu složenih veza i odnosa između kretanja stanovništva i promjena svih njegovih struktura, sa stajališta analize stanovništva kao izvora ponude radne snage, primarno značenje ima međuzavisnost promjena u ukupnom broju stanovnika i njegovoj dobnoj strukturi koju, kada se radi o analizi demografskih determinanti radne snage, reprezentira radni kontingent stanovništva.

Prikaz očekivanog kretanja ukupnog stanovništva i radnog kontingenta SR Hrvatske u razdoblju 1970—1975. po odabranim godinama, prema srednjoj varijanti projekcija, daje tabela 1.

Tabela 1

*Ukupno stanovništvo i radni kontingent SR Hrvatske 1970—1985.
(srednja varijanta)*

— u tisućama

Godina	Ukupno stanovništvo	Radni kontingent	Radni kontingent kao % ukupnog stanovništva
1970.	4412	2831	64,2
1975.	4496	2918	64,9
1980.	4584	3024	65,9
1985.	4662	3076	66,0

Izvor: *Projekcije stanovništva Jugoslavije 1970—2000. godine, po polu i petogodišnjim grupama starosti*, Beograd, Savezni zavod za statistiku i Centar za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka, 1973.

Iz tabele se vidi da se do godine 1985. predviđa rast ukupnog stanovništva kao i rast stanovništva u radnoj dobi, premda se taj porast pri kraju razdoblja usporava.¹

Prema svim varijantama navedenih projekcija, udio radnog kontingenta u ukupnom stanovništvu SR Hrvatske raste sve do 1980. godine, što je odraz procesa starenja stanovništva.

Radni kontingent stanovništva najvažnija je komponenta iz koje se formira radna snaga. Za sada nas on zanima prvenstveno kao element dobne strukture stanovništva, pa raspravljanje o radnom kontingentu spada striktno u okvir analize dobne strukture. Međutim, komponenta dobne strukture toliko je važna kao okvir za formiranje aktivnog stanovništva da analizu radnog kontingenta valja uzeti kao neophodan metodološki uvod u analizu aktivnosti stanovništva.

Tabela 2

Kretanje radnog kontingenta stanovništva SR Hrvatske, 1970—1985.

— u tisućama

	1970—1975.	1975—1980.	1980—1985.
Radni kontingent			
— početkom perioda	2831	2918	3024
— krajem perioda	2918	3024	3076
— prirast radnog kontingenta	87	106	52
— priliv u radni kontingent	370	338	320
— odliv iz radnog kontingenta	283	232	268

Tabela 2 daje dodatne informacije o reprodukciji radnog kontingenta. U petogodištu 1970—1975. njegov prirast iznosi 87.000 osoba, a u petogodištu 1980—1985. pada na 52.000 osoba. I dok se prirast radnog kontingenta povećava u razdoblju 1975—1980. u odnosu prema razdoblju 1970—1975, a tek nakon toga opada, priliv stanovništva u radnu dob konstantno opada, s napomenom da u drugom petogodišnjem razdoblju opada znatno brže nego u trećem. Razliku kretanja prirasta i priliva u radni kontingent objašnjava kre-

¹ Naravno da bi migracije stanovništva mogle promijeniti ovu tendenciju, ali njih se za sada apstrahira a prati se samo kretanje stanovništva kakvo bi bilo na osnovi komponenti prirodnog kretanja.

tanje odliva iz radnog kontingenta koji je najmanji između 1975. i 1980.² Tabela 3 prikazuje relativne odnose rasta radnog kontingenta i stope zamjene po petogodištima do 1985. Proizlazi da su godišnje stope rasta radnog kontingenta u cijelom razdoblju do 1985. niske, a da prosječna godišnja stopa rasta radnog kontingenta za cijelo razdoblje iznosi 4,26%. Koeffcijent zamjene je stalno iznad 100, budući da radni kontingent u cijelom razdoblju raste, ali je najviši u razdoblju 1975—1980, dok nadalje rapidno opada, tako da u razdoblju 1980—1985. iznosi svega 119,4%.

Tabela 3

Indeksi i stope promjene radnog kontingenta stanovništva SR Hrvatske 1970—1985.

Razdoblje	Indeks	Prosječna godišnja stopa rasta (%)	Koeffcijent zamjene (priliv/odliv)
1970—1975.	103,1	0,555	130,7
1970—1980.	106,8	0,532	137,4
1970—1985.	108,7	0,426	131,3
1975—1980.	103,6	0,634	145,7
1975—1985.	105,4	0,441	131,6
1980—1985.	101,7	0,319	119,4

Izvor: Izračunato prema podacima iz tabele 2.

Da bismo uočili procese koji se odvijaju unutar stanovništva u radnoj dobi, valja detaljnije razmotriti dobnu strukturu radnog kontingenta. (Vidjeti tabelu 4.)

Tabela 4

Dobna struktura radnog kontingenta stanovništva SR Hrvatske 1970—1985. godine

Dobna skupina	1970.	1975.	1980.	1985.
15—19	13,88	12,65	11,14	10,37
20—24	12,15	13,40	12,17	10,92
25—29	10,17	11,72	12,86	11,90
30—34	11,90	9,80	11,24	12,58
35—39	12,68	11,45	9,36	19,95
40—44	11,55	12,13	10,88	9,07
45—49	9,96	10,97	11,47	10,50
50—54	5,69	9,53	10,25	10,92
55—59	8,34	5,28	8,63	9,59
60—64	3,64	3,19	1,98	3,22

Izvor: *Projekcija stanovništva Jugoslavije 1970—2000.*

Temeljni proces koji se odvija u dobnoj strukturi radnog kontingenta stanovništva SR Hrvatske jest proces starenja. Udio dobni grup 45—64 godine povećava se od 27,6% na 34,2%. Taj bi proces bio još izrazitiji kada ne bi postojale krnje generacije koje se pomiču u starije dobne grupe. Pored

² Vidjeti o tome detaljnije: A. Wertheimer-Baletić: »Demografske odrednice dinamike radne snage u SR Hrvatskoj« u knjizi: *Stanovništvo SR Hrvatske*, Zagreb, Školska knjiga, 1971, te ibid: »Demografski okviri ponude radne snage u Jugoslaviji«, *Ekonomist*, br. 1—2/1974.

toga zapažamo i izrazite nepravilnosti dobnih struktura u navedenim godinama. Osnovni činilac tih »nepravilnosti« su krnje generacije koje se u 1970. javljaju u dobnim grupama 25—29 godina te 50—54 godine. S vremenom se one pomiču u starije dobne grupe, tako da u 1985. starija krnja generacija izlazi iz okvira radne dobi, što doprinosi većoj homogenosti dobnih skupina u radnom kontingentu. Ostale promjene uglavnom su u vezi s ranijim promjenama u stopama nataliteta, mortaliteta i prirodnog priraštaja, koje pokazuju dugoročni, ali diferencirani pad.⁴

Za ocjenu ukupnog obujma radne snage značajno je razmotriti i strukturu radnog kontingenta stanovništva prema spolu. Podaci pokazuju da i muško i žensko stanovništvo u cijelom ovom razdoblju raste, ali muško stanovništvo raste nešto brže. To se iskazuje i u porastu stope maskuliniteta stanovništva, koja u 1985. godini iznosi 95,1%, prema 93,5% u 1970, što znači da u ukupnom stanovništvu još uvijek preteže žensko stanovništvo, ali da ta razlika postaje sve manja. Prvotna razlika uglavnom je posljedica proporcionalno većih gubitaka muškog stanovništva u ratu, kao i dužeg prosječnog vijeka života žena. Smanjivanje te razlike posljedica je postepenog nestanka ratom okrnjene generacije, u kojoj je struktura po spolu bila osobito narušena. U strukturi po spolu radnog kontingenta primjećujemo također tendenciju porasta stope maskuliniteta, ali i izvjesna kolebanja te tendencije koja su posljedica različitog određenja dobnih granica radnog kontingenta za muško i žensko stanovništvo.⁵ Inače, posve je normalno da u radnom kontingentu stanovništva bude više muškaraca nego žena, upravo zbog spomenute razlike u dobnom obuhvatu muškog i ženskog stanovništva.

II.

Aktivno stanovništvo temeljna je kategorija analize stanovništva kao proizvodnog faktora. Njegova veličina u velikoj mjeri određuje brzinu, karakter, strateške pravce ekonomskog razvoja, relativne udjele pojedinih faktora u proizvodnom procesu, izbor tehnologije, itd. Poznavanje njegova broja, dinamike i strukture, bitan je element dugoročnog planiranja ekonomskog i društvenog razvitka. Međutim, iz teorijskog naglašavanja ekonomske i socijalne uvjetovanosti aktivnosti radno sposobnih osoba, te njihove spremnosti i mogućnosti da posao traže, proizlazi da broj ekonomski aktivnog stanovništva može varirati u skladu s ekonomskim i socijalnim uvjetima. Promjenljivost tih uvjeta ogleda se u varijacijama stope aktivnosti osoba u radnom kontingentu. Velika potražnja za radom i povoljni uvjeti zapošljavanja privlače i one osobe koje bi inače pod težim uvjetima zapošljavanja odustale od traženja posla.⁶ Stopa aktivnosti stanovništva zavisi o cijelom sklopu društveno-ekonomskih činilaca, kao i o tehnologiji proizvodnih procesa, koja u pogledu radne snage postavlja također određene uvjete.

³ Riječ je o krnjoj generaciji koja je nastala zbog pada nataliteta u doba drugog svjetskog rata, te o krnjoj generaciji koja je nastala zbog velikih ljudskih gubitaka, osobito omladine, u toku rata.

⁴ O promjenama u dobnjoj strukturi stanovništva SR Hrvatske vidjeti: M. Figanić — P. Pavić: *Uzroci i posljedice demografskih kretanja u SR Hrvatskoj, 1961—1971*, knj. II Zagreb, Institut za društvena istraživanja Sveučilišta, 1974.

⁵ U našoj praksi popisa stanovništva granica radnog kontingenta za muško stanovništvo je 65 godina a za žensko 60 godina života.

⁶ Vidjeti osobito Bowen—Finegan: *The Economics of Labor Force Participation Rates*, Princeton University Press, 1969; *Vlijanje socijalno-ekonomičkih faktorov na demografičeskie procesi*, Kiev, Akademija nauk Ukrajinskoj SSR, Institut ekonomiki, 1972.

Da bi se sa izvjesnom sigurnošću moglo predvidjeti buduće kretanje aktivnog stanovništva, pored podataka o ukupnom stanovništvu i radnom kontingentu potrebno je analizirati i stope aktivnosti, njihovo dosadašnje kretanje kao i njihove vjerojatne promjene u budućnosti. Pored nekih metodoloških razlika u popisima, podaci o aktivnosti našeg stanovništva uglavnom su usporedivi.⁷

Promjene stopa aktivnosti stanovništva SR Hrvatske između tri posljednja popisa nesumnjivo su značajne.⁸ Pregled stopa aktivnosti po pojedinim dobnim skupinama muškog i ženskog stanovništva prezentiran je u tabeli 6.

Tabela 6

Stope aktivnosti muškog i ženskog stanovništva SR Hrvatske po dobi, 1953, 1961, 1971 godine

— u postocima

Godina	Dobne skupine						
	Svega	10—14	15—24	25—34	35—49	50—64	65 i više
	Muško stanovništvo						
1953.	65,4	19,3	88,5	96,8	97,3	86,3	60,1
1961.	61,4	2,5	78,9	97,0	96,1	83,6	54,2
1971.	57,9	1,4	60,2	96,4	92,8	97,7	45,4
	Žensko stanovništvo						
1953.	31,8	18,4	64,3	46,5	36,4	24,1	12,7
1961.	33,6	3,5	61,4	57,0	48,0	31,0	15,5
1971.	34,0	2,1	48,1	63,1	51,7	29,8	14,8

Izvor: Dušan Breznik i Milica Sentić: »Projekcije ukupnog i aktivnog stanovništva Jugoslavije sa migracionom komponentom«, *Stanovništvo*, br. 3—4 i 1—2/1972/1973, str. 152—153.

Poznato je da opća stopa aktivnosti stanovništva u SR Hrvatskoj, kao i u cijeloj Jugoslaviji, ima tendenciju pada (1961. iznosila je 47,0 a 1971. g. 45,5%). Zatim, iz tabele vidimo da su stope aktivnosti muškog i ženskog stanovništva veoma različite, tj. da su stope aktivnosti žena još uvijek znatno niže⁹. Nadalje, kretanje stope aktivnosti muškog i ženskog stanovništva je suprotno: dok stopa aktivnosti prvih pada, stopa aktivnosti drugih raste. Razlike su bitne i kada promatramo stope aktivnosti muškog i ženskog stanovništva po dobnim skupinama.

Teško je međutim analizirati sve faktore koji su doveli do promjena specifičnih stopa aktivnosti odnosno do tendencije pada opće stope aktivnosti. Pobrojiti ćemo samo neke koje smatramo za naše prilike najvažnijima. Zapaženi porast udjela radnog kontingenta u ukupnom stanovništvu djeluje u pravcu povećanja opće stope aktivnosti stanovništva, dok istovremeno tendencija njegova starenja, koja je u Hrvatskoj izrazita, djeluje u suprotnom smjeru. Na pad opće stope aktivnosti djeluje pad aktivnosti stanovništva u pojedinim dobnim grupama. Tako se pad stope aktivnosti mladih osoba u dobi do 24 godine može objasniti sve širim obuhvatom omladine školovanjem i produžavanjem školovanja, kao i smanjivanjem poljoprivrednog stanovniš-

⁷ Vidjeti metodološke napomene u knjigama popisa stanovništva 1971.

⁸ Vidjeti o tome: D. Breznik — M. Sentić: »Projekcije ukupnog i aktivnog stanovništva Jugoslavije sa migracionom komponentom«, *Stanovništvo*, br. 3—4 i 1—2/1972/1973.

⁹ Stope aktivnosti žena su općenito niže od stopa aktivnosti muškaraca, vezano uz mnogobrojne socioekonomske i psihološke činioce koji ograničavaju stupanj aktivnosti žena. (Vidjeti: T. Frejka: *Demographic Aspects of Women's Employment*, London, IUSP, 1969; Bowen—Finegan: *The Economics of Labor Force Participation Rates*, op. cit.)

tva koje se općenito rano ekonomski aktivira, dok urbana zanimanja traže dulju predpripremu. Stoga možemo očekivati daljnje značajno smanjivanje stope aktivnosti u toj dobi. No i aktivno će stanovništvo u dobi preko 65 godina također nastaviti tendenciju pada. Smanjivanje poljoprivrednog stanovništva (koje je davalo glavnu aktivnog stanovništva upravo te dobne skupine), te proširivanje mirovinskog osiguranja na poljoprivredno stanovništvo važan su faktor smanjivanja stopa aktivnosti u toj dobi. Produžavanje radnog staža (koje je zakonski izvršeno prije nekoliko godina) i relativno rani izlazak iz aktivnosti generacije koja zbog sudjelovanja u NOB-u stječe pravo na mirovinu pod povoljnijim uvjetima, dva su faktora koji također djeluju na pad stope aktivnosti, ali njihova važnost za buduću tendenciju kretanja stope aktivnosti neće biti velika. Slijedi, da će aktivno stanovništvo dobnih grupa izvan radnog kontingenta sve manje sačinjavati izvor radne snage.

Odlazak iz aktivnosti veoma je čest u dobnoj skupini 50—64 godine; u njoj je u Hrvatskoj najintenzivniji proces gubitka radne sposobnosti zbog invaliditeta. Usporedo s poboljšanjem zdravstvenog standarda i općih uvjeta rada, bilo bi poželjno da se izražena tendencija opadanja stopa aktivnosti u toj dobi barem znatnije uspori. To je osobito značajno u niskonatalitetnim područjima kakva je SR Hrvatska, gdje je priliv stanovništva u radnu dob relativno slab.

Glavnina aktivnog stanovništva koncentrirana se u ekonomski najproduktivnije dobne skupine — između 25 i 49 godina. Aktivnost u ovim dobnim skupinama iznosi u SR Hrvatskoj kod muškog stanovništva preko 90%, a kod ženskog stanovništva oko 55%. Međutim, nikako nije povoljna izražena tendencija smanjivanja stopa aktivnosti muškog stanovništva u toj dobi, dok je na drugoj strani povoljan porast aktivnosti žena tih istih dobnih skupina. Pad stope aktivnosti muškog stanovništva u toj dobi nema nikakvog društvenog opravdanja, a njegovo se zaustavljanje može postići prvenstveno boljim uvjetima rada koji bi smanjili invaliditet muškog stanovništva. S druge strane može opravdano pretpostaviti da će stopa aktivnosti ženskog stanovništva te dobi, koja je još uvijek relativno niska, i dalje rasti, što će djelovati na porast stope aktivnosti stanovništva ovih dobnih skupina.

Za ocjenu budućeg kretanja stopa aktivnosti stanovništva od osobitog je značenja kretanje broja i promjene u strukturi poljoprivrednog stanovništva, koje općenito karakterizira viša stopa ekonomske aktivnosti (1961. ona je iznosila 53,7% a 1971. g. 57,9%). Porast stopa aktivnosti poljoprivrednog stanovništva s jedne strane je u vezi s opadanjem stopa nataliteta u poljoprivrednog stanovništva te sa slabijom zastupljenosti mlađih dobnih skupina, a s druge strane je odraz procesa ruralnog eksodusa, osobito omladine, što uvjetuje povećanje radne aktivnosti onoga stanovništva koje ostaje u poljoprivredi. Međutim, udio poljoprivrednog stanovništva u ukupnom se smanjuje, a time se smanjuje i utjecaj njegovih visokih stopa aktivnosti na opću stopu aktivnosti. U razdoblju 1961—1971. taj je udio u SR Hrvatskoj opao sa 43,9% na 32,3%. U istom razdoblju udio aktivnog poljoprivrednog stanovništva u ukupno aktivnom stanovništvu opadao je relativno sporije — sa 50,2% na 41,1%, što je također indikator pojačane aktivnosti stanovništva koje ostaje u poljoprivredi.¹⁰ Smanjivanje poljoprivrednog stanovništva Hrvatske na

¹⁰ Stopa aktivnosti nepoljoprivrednog stanovništva iznosila je 1971. g. 39,6%, a ukupnog stanovništva 45,5%. (Detaljnije o tome: A. Wertheimer—Baletić: *Promjene u ekonomskoj strukturi stanovništva SR Hrvatske s posebnim osvrtom na ekonomsku aktivnost*, Knj. III, Zagreb, Institut za društvena istraživanja, Demografski odjel, 1975.

oko 20% od ukupnog stanovništva moglo bi — prema našoj procjeni — dovesti do pada opće stope aktivnosti za oko 2 postotna poena.

Očekivane promjene u broju i strukturi poljoprivrednog stanovništva utječu i na visinu specifičnih stopa aktivnosti za pojedine dobne skupine. Poljoprivredno aktivno stanovništvo je znatno starije od nepoljoprivrednog, te ono u većoj mjeri podiže stopu aktivnosti stanovništva dobnih skupina preko 45 godina. S druge strane, svojim ranim ulaskom u ekonomsku aktivnost poljoprivredno stanovništvo podiže i stopu aktivnosti dobnih skupina do 20 godina. Budući da u razdoblju do 1985. iz ekonomske aktivnosti izlaze dosta brojne dobne skupine starijeg poljoprivrednog stanovništva, a da na njihovo mjesto dolaze znatno prorijeđene dobne grupe, smanjivanje poljoprivrednog stanovništva osobito će se osjetiti u ovim dobnim skupinama. To će onda djelovati na pad stopa aktivnosti stanovništva ovih dobnih grupa, ali i na pad opće stope aktivnosti.

III.

Projekcije Centra za demografska istraživanja u Beogradu imaju na umu sve ove faktore, a uzimaju u obzir i predviđeni tempo ekonomskih i društvenih promjena do 1985. Prilikom projiciranja aktivnog stanovništva dr Breznik i dr Sentić pošli su od slijedećih pretpostavki:

1. da će stope aktivnosti dobnih skupine 10—14 godina i dalje opadati i da će se svesti na zanemarljivu mjeru;

2. da će stope aktivnosti dobnih skupine 15—24 godine i dalje opadati, ali sporije nego u prethodnom periodu, i da će se te stope stabilizirati na nivou nešto nižem od sadašnjega;

3. stope aktivnosti dobnih skupina 25—49 godina za muško će se stanovništvo uglavnom zadržati na sadašnjem nivou, dok će za žensko stanovništvo lagano rasti;

4. stope aktivnosti stanovništva dobnih skupina 50—64 godine i dalje će opadati;

5. u dobnjoj skupini stanovništva s preko 65 godina stope aktivnosti će kod muškog stanovništva opadati dosadašnjim tempom, dok će kod ženskog stanovništva to opadanje biti nešto laganije.

Tabela 7

Pretpostavljene stope aktivnosti ukupnog stanovništva SR Hrvatske do 1985. godine

	Godine	10—14	15—24	25—34	35—49	50—64	65 i više
Muški	1971.	1,4	60,2	96,4	92,8	67,7	45,4
	1985.	0,4	52,0	96,4	92,8	52,0	30,0
Ženski	1971.	2,1	48,1	63,1	51,7	29,8	14,8
	1985.	0,1	45,0	66,1	54,7	25,0	12,0

Izvor: D. Breznik—M. Sentić: *Projekcija ukupnog i aktivnog stanovništva Jugoslavije...*

Po ovim su pretpostavkama autori projekcija dobili slijedeće rezultate projekcija aktivnog stanovništva za SR Hrvatsku, ukupno i po spolu, za razdoblje 1970—1985.

Tabela 8

*Aktivno stanovništvo SR Hrvatske, ukupno i po spolu, 1970—1985.
(bez migracija)*

Godina	Ukupno	Muško	Žensko
1970.	2,012.341	1,238.466	773.875
1971.	2,018.346	1,241.366	776.980
1972.	2,024.768	1,245.222	779.546
1973.	2,030.340	1,248.549	781.691
1974.	2,035.706	1,252.295	783.411
1975.	2,039.170	1,253.314	785.856
1976.	2,047.241	1,259.284	787.957
1977.	2,050.478	1,261.215	789.263
1978.	2,052.731	1,261.750	790.981
1979.	2,053.650	1,261.515	792.135
1980.	2,055.769	1,261.503	794.266
1981.	2,058.150	1,261.613	796.537
1982.	2,058.754	1,261.041	797.713
1983.	2,056.832	1,258.180	798.652
1984.	2,051.569	1,254.230	797.330
1985.	2,043.810	1,248.515	795.295

Izvor: D. Breznik—M. Sentić: *Projekcija ukupnog i aktivnog stanovništva Jugoslavije...*

Iz tabele proizlazi da će broj aktivnog stanovništva Hrvatske rasti do 1982. godine, a zatim će opadati. Početkom razdoblja porast će iznositi oko 6.000 osoba godišnje, poslije 1976. godine porast se znatno usporava, da bi između 1982. i 1985. aktivno stanovništvo ubrzano opadalo. Kretanje muškog aktivnog stanovništva se nešto razlikuje od kretanja ženskog. Naime, prvo raste do 1978, između 1978. i 1982. uglavnom stagnira, a tek nakon toga počinje osjetniji pad. Međutim, žensko aktivno stanovništvo raste do 1983. godine, a nakon toga počinje opadati. To znači da će za ovih petnaest godina prosječan godišnji porast aktivnih osoba u SR Hrvatskoj iznositi samo 2.000 ili svega 0,1% (bez migracija).

Gornje projekcije daju opću stopu aktivnosti stanovništva SR Hrvatske u 1985. godini od 43,8%, stopu aktivnosti muškog stanovništva od 54,9%, te stopu aktivnosti ženskog stanovništva od 33,3%. Ovo naime znači smanjivanje svih spomenutih stopa aktivnosti u odnosu na 1971. i to kod stope aktivnosti za muško stanovništvo od 3 poena, a kod stope aktivnosti za žensko stanovništvo od 0,7 poena. Međutim, ovakav diferencijalni pad stopa aktivnosti po spolu dovodi do povećanja značaja ženske radne snage na ovom području. Udio žena u aktivnom stanovništvu SR Hrvatske se stalno povećava, tj. u toj tendenciji nije došlo do nikakvog preokreta i ona će se vjerojatno nastaviti i poslije 1985, s obzirom na očekivana demografska kretanja u republici.

Kako smo već istakli, radni kontingent stanovništva daje glavninu aktivnog stanovništva. U g. 1971. iz njega se reguliralo 92,4% aktivnog stanovništva, a 1985. on će davati 94,3% aktivnog stanovništva SR Hrvatske. Izvan radnog kontingenta godine 1971. reguliralo se 7,6%, a 1985. regrutirat će se osjetno manje radne snage — tj. 5,7%. S obzirom na zakonitu i istovremeno društveno poželjnu tendenciju smanjivanja ekonomske aktivnosti omladine do navršenih 15 godina, te aktivnosti starog stanovništva poslije 65 godina,

koncentracija aktivnog stanovništva u dobne granice radnog kontingenta društveno i ekonomski je pozitivna tendencija, jer ekonomsku aktivnost svodi na stvarno radno sposobne osobe.

Međutim, pored navedene tendencije koncentracije radne snage u granice radno sposobne dobi, valja razmotriti stupanj korištenja radnih sposobnosti stanovništva u samom radnom kontingentu. Odnos aktivnog stanovništva u radnoj dobi prema radnom kontingentu važan je pokazatelj aktivnosti stanovništva. Stopa aktivnosti ili iskorištenosti stanovništva u radnoj dobi¹¹ u SR Hrvatskoj analogna je kretanju opće stope aktivnosti, tj. ona pokazuje tendenciju pada — i to sa 65,5% u 1971. na 63,5% u 1985.¹² Ovaj pad stopa ekonomske iskorištenosti radnog kontingenta ima značajniji utjecaj na opću stopu aktivnosti stanovništva nego povećanje udjela radnog kontingenta u ukupnom stanovništvu, koji djeluje u suprotnom pravcu, što zajedno s padom stopa aktivnosti stanovništva u dobi izvan radnog kontingenta dovodi do spomenute tendencije pada opće stope aktivnosti stanovništva SR Hrvatske sa 45,5% u 1971. na 43,8% u 1985. godini.

Nadalje, značajno je upozoriti na promjene koje nastaju u dobnoj strukturi aktivnog stanovništva u narednom razdoblju.

Tabela 9

Ukupno i aktivno stanovništvo SR Hrvatske po dobi u 1971 (po popisu i 1985 (projekcije)

Dobne skupine	1971.				1985.			
	Ukupno	%	Aktivno	%	Ukupno	%	Aktivno	%
0—14	1,002.494	22,65	6.290	0,31	969.694	20,80	786	0,04
15—24	759.657	17,16	412.464	20,46	655.446	14,06	318.274	15,57
25—34	607.443	13,72	486.792	24,15	752.285	16,14	613.022	29,99
35—49	976.295	22,06	696.764	34,56	939.322	20,15	695.833	34,05
50—64	629.002	14,21	291.991	14,48	873.781	18,74	327.096	16,00
65 i više	427.058	9,65	115.522	5,73	471.422	10,11	88.795	4,34
Nepoznato	24.277	0,55	6.095	0,30	—	—	—	—
Ukupno	4,426.221	100,00	2,015,918	100,00	4,661.950	100,00	2,043.806	100,00

Izvor: *Popis stanovništva i stanova 1971. Stanovništvo: ekonomske karakteristike, I deo, knj. III (za 1971), a za 1985: M. Sentić—D. Breznik, ranije citirane projekcije.*

Proizlazi da su promjene u strukturi po dobi ukupnog i aktivnog stanovništva SR Hrvatske međusobno usko povezane i da se kreću u istom smjeru. Čak je i intenzitet promjena ovih struktura gotovo isti: mjeren tzv. koeficijentom razlika strukture on za ukupno stanovništvo iznosi 7,45%, a za aktivno stanovništvo 7,37%. Gledano po pojedinim dobnim grupama zapaža se povećanje udjela dobnih skupina 25—34 godine, te 50—64 godine — i to kako u ukupnom tako i u aktivnom stanovništvu, dok dobne skupine 15—24 godine i 35—49 godina značajno smanjuju svoj udio. Dobna skupina 0—14 godina i dalje smanjuje udio u ukupnom i aktivnom stanovništvu, mada je on već veoma nizak. Paralelno kretanje ne postoji jedino u dobnoj skupini preko

¹¹ Odnos broja aktivnih osoba u radnoj dobi prema radnom kontingentu.

¹² Ista tendencija došla je do izražaja između 1961—1971. na svim našim niskonatalitetnim područjima. (Vidjeti M. Rašević: »Promene u ekonomskoj aktivnosti stanovništva Jugoslavije od 1953. do 1971. godine«, *Stanovništvo*, 1—2 i 3—4/1972/1973, str. 198.)

65 godina, čiji udio u ukupnom stanovništvu raste, ali u aktivnom stanovništvu opada, što je odraz relativno brze transformacije u ekonomskoj strukturi stanovništva SR Hrvatske u razmatranom razdoblju.

Prikaz ekonomske aktivnosti muškog i ženskog stanovništva po dobnim skupinama za 1971. i 1985. godinu daje tabela 9.

Tabela 10

Aktivno stanovništvo SR Hrvatske po spolu i dobnim skupinama, 1971 (po popisu) i 1985 (projekcije)

Dobne skupine	1971.				1985.			
	muško	%	žensko	%	muško	%	žensko	%
0—14	2.667	0,22	3.623	0,47	635	0,05	151	0,02
15—24	235.248	18,99	177.224	22,80	173.264	13,88	145.010	18,23
25—34	299.406	24,17	187.385	24,12	368.296	29,50	244.726	30,77
35—49	449.371	36,27	263.193	33,87	443.355	35,51	252.478	31,75
50—64	191.239	15,44	105.088	13,53	209.254	16,76	117.842	14,82
65 i više	77.731	6,27	37.791	4,86	53.708	4,30	35.087	4,41
Nepoznato	3.434	0,28	2.661	0,34	—	—	—	—
Ukupno	1,238.959	100,00	776.959	100,00	1,248.512	100,00	795.294	100,00

Izvor: Isto.

Tabela ukazuje na postojeće razlike u broju i strukturi po dobi muškog i ženskog aktivnog stanovništva, te na činjenicu da se te razlike u razdoblju do 1985. godine ne smanjuju. Između 1971. i 1985. vidljive su slijedeće tendencije: stanovništvo iz dobnе skupine 10—14 godina prestaje biti izvor radne snage; dobnа skupina 15—24 godine daje općenito manje aktivnog stanovništva, što je indikator većeg obuhvata školovanjem kako muške tako i ženske omladine, ali je pad između 1971. i 1985. mnogo veći kod muškog nego kod ženskog stanovništva. To upozorava da još uvijek kod žena u toj dobi djeluju brojni faktori koji ograničavaju njihovu aktivnost. Porast udjela aktivnog stanovništva iz dobi 25—34 godine je znatan u oba spola, a u dobnim grupama 35—49, 50—64 te 65 i više godina primjetan je pad udjela i muškog i ženskog stanovništva. Prema tome promjene u aktivnosti po dobi kod muškog i ženskog stanovništva SR Hrvatske su istog smjera, ali su za žensko stanovništvo intenzivnije nego za muško.

IV.

Značajan pokazatelj dostignutog stupnja društveno-ekonomskog razvitka jednoga područja jest struktura stanovništva po privrednim djelatnostima. Realokacija radne snage iz poljoprivrede u druge oblasti i grane privrede odvija se u SR Hrvatskoj vrlo intenzivno. Između posljednja dva popisa broj poljoprivrednog stanovništva smanjio se za gotovo 400.000 osoba ili za 21,5%. Naime 1961. bilo je 1,824.819 poljoprivrednog stanovništva, a 1971. samo 1,431.685. U navedenom razdoblju udio poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu smanjio se sa 43,9% na 32,3%. Aktivno poljoprivredno stanovništvo također se smanjilo i to od 980.590 u 1961. na 828.389, ili za 15,5%. Udio aktivnog poljoprivrednog u ukupno aktivnom stanovništvu smanjio se od 50,2%

u 1961. na 41,1% u 1971. Međutim, udio aktivnog poljoprivrednog u ukupno poljoprivrednom stanovništvu istovremeno se povećao od 53,7% na 57,9%.

U navedenom se razdoblju struktura poljoprivrednog stanovništva po spolu mijenjala. Žene i dalje čine veći dio poljoprivrednog stanovništva, ali se razlika između muškog i ženskog stanovništva u poljoprivredi SR Hrvatske smanjuje, nasuprot tendenciji povećanja u prethodnom periodu. Udio žena u ukupnom poljoprivrednom stanovništvu smanjen je s 56,3% na 54,6%. Udio aktivnih žena u aktivnom poljoprivrednom stanovništvu također se smanjio, i to od 46,4% u 1961. na 45,4% u 1971. Smanjenje istina nije veliko, ali je ipak značajno jer može indicirati prekid dosadašnje tendencije feminizacije radne snage u poljoprivredi, koja je u prethodnom razdoblju bila jako naglašena. To je svakako posljedica povoljnijih uvjeta zapošljavanja žena izvan poljoprivrede nego što su bili u prethodnom razdoblju, a što je povezano sa širenjem sektora usluga u ukupnoj privrednoj strukturi.

U razdoblju između 1961. i 1971. godine broj nepoljoprivrednog stanovništva povećao se u SR Hrvatskoj s 2,334.904 na 2,994.536 ili za 28,2%. Udio nepoljoprivrednog stanovništva povećao se s 56,1% na 69,6%. Aktivno nepoljoprivredno stanovništvo povećalo se od 974.000 na 1,187.000 ili za 21,9%. Broj osoba s ličnim prihodom, koje također spadaju u nepoljoprivredno stanovništvo, povećao se u istom razdoblju od 203.000 na 367.000 ili za 80,8%, a i njihov se udio u ukupnom stanovništvu također povećao od 4,9% na 8,3%. Udio nepoljoprivrednog aktivnog stanovništva u ukupnom aktivnom stanovništvu stalno se povećava. U 1961. on je iznosio 49,8% a u 1971. godini 58,9%. Međutim, on je znatno niži od udjela nepoljoprivrednog stanovništva u ukupnom stanovništvu. To znači da u nepoljoprivrednom stanovništvu ima prosječno više uzdržavanih osoba i osoba s ličnim prihodom nego u poljoprivrednom. Na jednu aktivnu osobu u poljoprivredi SR Hrvatske dolazilo je 1961. godine 0,86 neaktivnih osoba, a u 1971. godini 0,73. Međutim, na jednog aktivnog u nepoljoprivrednim djelatnostima dolazilo je 1961. godine 1,40 neaktivnih a u 1971. godini 1,52 neaktivne osobe. Odatle proizlazi jedna značajna razlika strukture poljoprivrednog i nepoljoprivrednog stanovništva naše republike: (1) opterećenost aktivnog poljoprivrednog stanovništva znatno je manja nego opterećenost nepoljoprivrednog aktivnog stanovništva; (2) ta se opterećenost aktivnog poljoprivrednog stanovništva smanjuje, dok se nepoljoprivrednog povećava.

S obzirom na predviđeni spori rast aktivnog stanovništva u SR Hrvatskoj do 1985. godine, ekonomski razvitak i podmirivanje potreba za radnom snagom¹³ morat će se većim dijelom zadovoljiti realokacijom radne snage u one sektore koji se brže razvijaju. Budući da će poljoprivreda biti glavni izvor nove radne snage za druge privredne sektore, to je potrebno razmotriti kakve rezerve radne snage poljoprivreda stvarno krije i do koje su mjere one upotrebljive.

Poljoprivredno je stanovništvo u prosjeku znatno starije od nepoljoprivrednog stanovništva. Natalitet poljoprivrednog stanovništva SR Hrvatske je u posljednjoj deceniji znatno opao, što znači da seoske omladine ima sve manje. Izvjesnu informaciju o kvaliteti i transferbilnosti poljoprivredne rad-

¹³ O predvidivoj potražnji radne snage u SR Hrvatskoj do 1975. vidjeti studiju: Zdunić, Marendić, Turčić: *Projekcije razvoja privrede SR Hrvatske, 1972—1985. godine*, Zagreb, Ekonomski Institut, 1975, (konačna varijanta).

ne snage daje i dobna struktura ukupnog poljoprivrednog stanovništva. Između 1961. i 1971. došlo je do izrazitog smanjivanja ukupnog poljoprivrednog stanovništva u mlađim dobnim skupinama. U godini 1971. bilo je 163.000 manje djece u dobi ispod 15 godina nego deset godina ranije. Veliko smanjenje nastalo je i u dobnoj skupini 25—34 godine — ono je iznosilo 113.000 osoba, itd. Te su promjene imale velikog odraza i na strukturu aktivnog poljoprivrednog stanovništva po dobi, što pokazuje i tabela 10.

Tabela 11

Aktivno poljoprivredno stanovništvo SR Hrvatske po dobi (1961—1971. godine)

Dobne grupe	1961.	1971.	Promjena 1961—1971.
10—14	10.063	6.082	— 3.981
15—19	82.023	63.750	— 18.273
20—24	110.024	43.717	— 66.307
25—34	209.870	90.127	—110.743
35—44	154.162	153.295	— 867
45—54	181.976	123.930	— 58.046
55—64	155.506	139.575	— 15.931
65 i više	85.648	107.441	+ 21.793

Izvor: *Statistički bilten*, br. 398; *Popis stanovništva 1971*, knj. III.

Pad broja aktivnog stanovništva u poljoprivredi, prema tabeli 10, veći je nego što smo ranije utvrdili. To je stoga što u broj aktivnog poljoprivrednog stanovništva nismo uključili 85.000 aktivnih poljoprivrednika na radu u inozemstvu, koliko ih je zabilježeno 1971. godine. Premda radnike na radu u inozemstvu smatramo našim stanovništvom, ipak kada se razmatra radna snaga po pojedinim sektorima privrede smatramo da je bolje računati samo onu radnu snagu koja je stvarno u tom sektoru angažirana. Tako smo došli do broja od 726.000 stvarno aktivnog stanovništva u poljoprivredi SR Hrvatske. Vidimo da je ukupno aktivno poljoprivredno stanovništvo staro do 65 godina opalo čak za 274.000; jedino se stanovništvo u dobi preko 65 godina povećalo za 22.000. Osobito je velik pad poljoprivrednog aktivnog stanovništva dobnih skupina 20—34 godine: on iznosi čak 177.000. Budući da je i poljoprivredno ukupno stanovništvo u dobnoj grupi 0—14 godina u 1971. manje za 163.000 nego u 1961. godini, i da će upravo ta dobna skupina ući do 1985. godine u radni kontingent, procjenjuje se da će priliv u aktivno poljoprivredno stanovništvo u SR Hrvatskoj biti za oko 35% niži nego u prethodnom razdoblju, čak i pod uvjetom da proporcija prijelaza stanovništva ove dobne skupine izvan poljoprivrede ostane nepromijenjena. Relativno manji pad poljoprivrednog aktivnog stanovništva u dobnoj skupini 15—19 godina znači samo to da se prijelaz u nepoljoprivredna zanimanja nije još izvršio, jer on za seosku omladinu uglavnom i nastupa između dvadesete i dvadeset i pete godine.

Iz izloženoga se može zaključiti da poljoprivredno stanovništvo u SR Hrvatskoj nije više tako obilan izvor nove radne snage za nepoljoprivredni sektor privrede, jer su mlađe generacije tog stanovništva prilično prorijeđene.

Kada bi stanovništvo dobne skupine 0—14 godina iz 1971. u istoj proporciji ostalo u poljoprivredi kao i u deceniji ispred nje, u poljoprivredi bi iz te dobne skupine ostalo oko 80.000 osoba. Ako bi aktivno poljoprivredno stanovništvo u dobi 15—19 i 20—24 godine iz 1971. u potpunosti ostalo i dalje u poljoprivredi, onda bi 1985. bilo samo oko 187.000 aktivnih poljoprivrednika starih ispod 40 godina, naprama oko 272.000 u 1971. godini. Stanovništvo staro 50—64 godine do 1985. će sasvim izići iz radne dobi, a tu se radi o broju od oko 200.000 osoba. Ako bi stanovništvo skupina 25—34 i 34—49 godina iz 1971. potpuno ostalo u poljoprivredi, to bi značilo da bi u 1985. g. aktivno poljoprivredno stanovništvo staro do 65 godina iznosilo 480.000, čak i onda ako smrtnost tih dobničkih skupina uopće ne bismo uzimali u obzir. Međutim, ako taj broj umanjimo za broj umrlih, onda možemo računati na oko 450.000 aktivnog poljoprivrednog stanovništva u dobi do 65 godina. Tome bismo morali dodati broj aktivnih poljoprivrednika u dobi preko 65 godina, kojih može biti — s obzirom na brojnost dobne skupine 50—64 godine u 1971 — čak oko 100.000. Ako uzmemo da će se to stanovništvo brže dezaktivirati nego u prošlosti, možemo ipak računati na 80.000 do 90.000 osoba. Na ovaj bismo način došli do brojke od 530.000 do 540.000 aktivnog stanovništva u poljoprivredi. Budući da tim brojem nisu obuhvaćeni aktivni poljoprivrednici na radu u inozemstvu, kojih je 1971. bilo oko 85.000 i pretpostavljajući da će se jedan njihov dio vratiti u poljoprivredu (pretpostavimo na primjer da je to jedna polovina), aktivno bi poljoprivredno stanovništvo SR Hrvatske 1985. godine iznosilo oko 580.000 osoba, uz istodobni transfer poljoprivrednog stanovništva u nepoljoprivredno aktivno stanovništvo u iznosu od oko 120.000. Iz ovoga se vidi da je pad broja aktivnog stanovništva u poljoprivredi mnogo veći od njegova transfera u nepoljoprivredne djelatnosti, što se objašnjava nepovoljnom dobnom strukturom poljoprivrednog aktivnog stanovništva i daleko većim prirodnim odlivom u odnosu na prirodni priliv.

Naravno, ovaj je račun samo aproksimativan: njegov rezultat može biti manji ili veći, ovisno o uvjetima zapošljavanja i rada u nepoljoprivrednim djelatnostima, o daljnjem toku zapošljavanja u inozemstvu, o tehničkom napretku u poljoprivredi i sličnim drugim faktorima. S obzirom na slabo povećanje ukupnog broja aktivnog stanovništva u SR Hrvatskoj do 1985. godine, može se očekivati da će tendencija transfera poljoprivrednog stanovništva biti dosta jaka, kako bi se zadovoljile potrebe za radnom snagom u nepoljoprivrednim djelatnostima. Međutim, gornja analiza pokazuje da su te granice ipak dosta uske i da bi pretjerani transfer poljoprivrednog stanovništva mogao ugroziti razvoj same poljoprivrede, ako se ne bi osigurali uvjeti bržeg tehničkog napretka u poljoprivredi koji bi veći dio poljoprivredne radne snage učinili suvišnim za potrebe same poljoprivrede. Ako uzmemo da je 580.000 aktivnog stanovništva u poljoprivredi u 1985. vjerojatna veličina, onda to znači da će poljoprivreda u 1985. godini raspolagati s oko 27% od ukupnog broja aktivnog stanovništva, a da će poljoprivredno stanovništvo činiti 20% ukupnog stanovništva SR Hrvatske.¹⁴

¹⁴ Govoreći o poljoprivredi, govorili smo samo o onom dijelu poljoprivrede koji je organiziran na tradicionalnim osnovama. Nismo obuhvaćali modernu industrijsku poljoprivredu koja se temelji na društvenom vlasništvu, industrijskoj tehnologiji i organizaciji rada. Razvitak ovoga drugoga tipa poljoprivrede uveliko će određivati kako će se razvijati i koje će mjesto imati tradicionalna poljoprivreda u ukupnoj privredi. Međutim, čini nam se da je društvenu poljoprivredu bolje tretirati kao i svaku drugu industrijsku granu, a tradicionalnu poljoprivredu gledati odvojeno kao posebnu ekonomsku i socijalnu strukturu.

V.

Značajna karakteristika demografskih kretanja na području SR Hrvatske u razdoblju 1961—1971. jest zapošljavanje radnika u inozemstvu. Ta pojava otpočela je u Hrvatskoj početkom šezdesetih godina, a u 1971. već je dostigla znatne razmjere. Prema popisu stanovništva 1971, na privremenom radu u inozemstvu bilo je 194.000 aktivnih te oko 32.000 neaktivnih osoba. To je iznosilo 9,6% aktivnog stanovništva, a 5,1% ukupnog stanovništva republike. Ovo zapošljavanje je utjecalo ne samo na ekonomski i socijalni život već i na demografska kretanja, mijenjajući u znatnoj mjeri dobnu, spolnu, profesionalnu, geografsku i ostale strukture stanovništva. Broj radnika na privremenom radu u inozemstvu možda je bio još i veći, s obzirom da popisom nisu bili svi obuhvaćeni.¹⁵ Tek je 1973. nastupio značajan pad odliva radnika iz zemlje, s time da njihov broj u inozemstvu nije smanjen.

Vanjska migracija je u datim uvjetima postala mehanizam uravnoteženja domaće potražnje i ponude radne snage, čiji bi raskorak bez tih migracija bio znatno veći nego što je danas. Porast zaposlenosti koji predviđamo, uz činjenicu pada broja aktivnih osoba nakon 1982, omogućit će veće zapošljavanje generacija koje pristižu u radnu dob, kao i privlačenje velikog dijela radnika iz inozemstva. Nadalje, potrebno je istaći da je SR Hrvatska u proteklom razdoblju bila korisnik unutrašnjih, međurepubličkih migracija, tako što je primala više radnika iz drugih republika nego što ih je sama drugim republikama davala. Pozitivan međurepublički saldo migracija u deceniji 1961—1971. iznosio je za Hrvatsku 63.682 osobe, što znači preko 6.000 osoba godišnje. To nije mnogo, ali nije ni beznačajno ako imamo na umu da su se te migracije odvijale u relativno nepovoljnim uvjetima zapošljavanja. U istom se periodu s područja SR Hrvatske trajno iselilo 62.455 osoba, što znači da je pozitivan efekat međurepubličkih migracija praktički poništen iseljavanjem.¹⁶ U razdoblju do 1985. godine SR Hrvatska može računati na pozitivan međurepublički migracioni saldo, ali i na izvjestan gubitak stanovništva u odnosu prema inozemstvu. Premda će neke republike i do 1985. godine imati viškove radno sposobnog stanovništva, SR Hrvatska neće moći računati na veći pozitivan saldo migracije nego što ga je ostvarila u razdoblju 1961—1971. godine. Naime, i u republikama koje su dosada bile značajni davaoci radne snage, demografska i ekonomska situacija se mijenja u tom smislu da prirodni priraštaj opada i da se predviđa njihov brži ekonomski rast, pa tako i viša stopa rasta zaposlenosti nego 1960-ih i početkom 1970-ih godina. S druge strane, zbog slične demografske situacije kao i u SR Hrvatskoj, kao potraživači radne snage javit će se Vojvodina, uže područje Srbije, te Slovenija, tako da će potražnja za radnom snagom u Jugoslaviji biti općenito mnogo jača, pa se ne može očekivati da će SR Hrvatska moći sve svoje potrebe za radnom snagom poslije 1981. namirivati iz drugih republika. Projekcija Centra za demografska istraživanja u Beogradu predviđaju za SR Hrvatsku pozitivan međurepublički migracioni saldo od 6.000 osoba godišnje, ili u cijelom razdoblju 1971—1985. ukupan pozitivan saldo od 90.000 osoba.

Međutim, iste projekcije predviđaju za SR Hrvatsku i negativan migracioni saldo s inozemstvom od oko 5.000 osoba. To znači da bi ukupan migracioni

¹⁵ Vidjeti o tome I. Baučić: *Radnici u inozemstvu u popisu 1971. godine*, Zagreb, Centar za istraživanje migracija Geografskog instituta, 1973.

¹⁶ Vidjeti o tome M. Sentić—D. Breznik: »Projekcije ukupnog i aktivnog stanovništva Jugoslavije sa migracionom komponentom«, *Stanovništvo*, citirani broj iz 1972/1973. g., str. 137—173.

saldo, bez privremenog zapošljavanja u inozemstvu, za SR Hrvatsku iznosio oko 1.000 osoba godišnje ili 17.000 za cijelo razdoblje. Time bi se broj ukupnog stanovništva SR Hrvatske na osnovi migracije povećao za 17.000 ili 0,36%, i iznosio bi 4,679.000 osoba. Što se tiče aktivnog stanovništva njegov bi se broj na osnovi migracija povećao za 8.000, ili za 0,4%. Vidimo, dakle, da iako će stanovništvo SR Hrvatske i dalje biti pod jakim utjecajem migracija, njihov krajnji rezultat gotovo je beznačajan, s obzirom da se pozitivni i negativni migracioni tokovi gotovo poništavaju.

Rezultat do kojega smo došli neće se automatski ostvariti. On pretpostavlja aktivnu politiku prema migracijama, osobito prema vanjskim migracijama, u smislu provođenja sistematskih mjera za povratak naših građana na radu u inozemstvu. Bez takve aktivne politike saldo naših migracija prema inozemstvu mogao bi biti nepovoljniji te ukupan saldo za SR Hrvatsku učiniti negativnim.

Činjenica da prema spomenutim projekcijama nakon 1982. godine nastupa i pad broja aktivnog stanovništva SR Hrvatske, i da se taj pad neće zaustaviti ni nakon 1985. godine — zbog nepovoljnih tendencija kretanja u ukupnom stanovništvu, tj. u njegovim komponentama i u radnom kontingentu — ovakva kretanja aktivnog stanovništva morala bi izazvati odgovarajuću društvenu pažnju, te određenu akciju da se takvo kretanje zaustavi a možda i preokrene. Naime, navedenu tendenciju kretanja aktivnog stanovništva nikako ne možemo smatrati društveno poželjnom, jer će ekonomski razvitak naše republike zahtijevati i veći broj radne snage, pa bi raskorak između ponude i potražnje za radnom snagom mogao usporiti dugoročan ekonomski i društveni razvitak. Sredstva koja društvu stoje na raspolaganju za ostvarivanje gornjeg cilja prvenstveno leže u oblasti politike radne snage (npr. povećanje stope aktivnosti stanovništva unutar radnog kontingenta, reguliranje postojećih unutrašnjih i vanjskih migracionih tokova, poboljšanje radnih i zdravstvenih uvjeta rada), ali i u oblasti populacione politike koja bi trebala biti koordinirana s poželjnim ciljevima politike radne snage.

Summary

TRENDS IN CROATIA'S LABOUR RESOURCES FROM 1970—1985

The author describes the basic characteristics of trends in the active population projections worked out by the Federal Institute for Statistics and the Centre for Demographic Investigations in Belgrade.

The trends observed in the working contingent and active population of Croatia's demographic development, i. e. a decreasing birthrate and intensive migration. Beside demographic factors there are also many socio-economic factors which cause the rate of the population's economic activity to decrease.

The following are the basic tendencies in the offer of man-power in Croatia: the number and proportion of population of active age is increasing: from the demographic point of view this would lead to an increase in the number of active population. At the same time there is a tendency of ageing of the working contingent due to the continual decrease in the number of young people joining the active population. However, despite the increasing number of inhabitants of working age and the growing proportion of the work contingent in the total population, the general rate of activity of the population is decreasing as it also is in most

other republics of Yugoslavia. Further, according to the projections, the number of the active population may be expected to grow slowly till 1982, but to decrease absolutely after that year. This indicates that numerous economic and social factors limit the economic activity of the population both within marginal age groups and within the active age period. This is clearly illustrated by changes in the rate of activity according to age. Some of these factors are due to socio-economic development and thus have their social justification, such as, for instance, the decreasing activity of the population in the younger age groups owing to a growing proportion of young people continuing schooling, longer schooling periods, reduced activity of elderly persons because of retirement, etc., — all of which is closely connected with the transition of the population from agriculture into non-agricultural activities. However, economic activity is often given up by persons in the age group of 50—64, i. e. the group in which losses of working ability due to invalidity most frequently occur in Croatia. This calls for greater efforts at improving general working conditions and providing better health protection. The fact that a decreasing number of persons join the active population calls both for a more rational use of the existing labour reserves within the work contingent itself and for increasing the rate of economic activity among the population of active age. This is especially necessary in view of the fact that besides the continuing adverse trends in the active population a certain proportion of the population must for some time to come be expected to be lost through external migrations.

Резюме

ИССЛЕДОВАНИЕ КОЛЕБАНИЙ РЕСУРСОВ РАБОЧЕЙ СИЛЫ СР ХОРВАТИИ В ПЕРИОД 1970—1985 гг.

В статье показаны основные характеристики колебаний и изменений в структуре экономической активной населения СР Хорватии в период 1970—1985 гг. на основании результатов имеющихся проекций населения разработанных Союзным заводом по статистике и Центром для демографических исследований в г. Белграде. Тенденции раскрывающиеся по время движения и колебаний ресурсов рабочей силы являются в результате ее специфического демографического роста и в первую очередь наблюдается снижение нормы рождаемости и интенсивных миграционных передвижений. На объем активной населения оказали влияние несомненно, наряду с демографическим факторами и многие другие общественно-экономические факторы которые действовали в направлении понижения процента экономической активности населения.

Основные тенденции в колебании предложений рабочей силы в СР Хорватии высказываются в большей мере в отдельных тенденциях а именно: численность и доля трудоспособного населения повышаются что в демографическом смысле приводит к повышению численности активной населения. В то же время наблюдается тенденция старения ресурса рабочей силы вследствие постоянного понижения притока новых поколений в трудоспособный возраст. Между тем, несмотря на повышательные тенденции численности трудоспособного населения и повышению доли ресурсов рабочей силы, в общей численности населения, общая норма активности населения понижается. Это явление имеет место и большинстве других республик. Это раскрывает и следующую картину: численность активной населения до 1982 г. незначительно растет а после 1982 г. абсолютно понижается. Это показывает, что многочисленные экономические и социальные факторы ограничивают экономическую активность населения в маргинальных возрастных группах а также и в рамках трудоспособного возраста. Это очень ясно иллюстрируют изменения специфических норм активности по возрастным группам. Некоторые из этих факторов являются результатом общественно-экономического роста и поэтому находят свое общественное объяснение и оправдание. В том числе имеет место понижение активности населения у более молодых возрастных групп вследствие увеличенной доли молодежи в образовании, продолжении образования и обучения, за чем следует понижение активности лиц старшего возраста ввиду выхода на пенсию

и т. п. — что в существенной связи с переходом населения из сельскохозяйственного сектора в несельскохозяйственные деятельности. Однако, отход из экономической активности очень часто имеет место и в возрастной группе 50—64 лет, в которой в СР Хорватии сильнее всего наблюдается процесс потери трудоспособности вследствие инвалидности. Это ставит перед политикой занятости а также и перед социальной политикой задачу улучшить общие условия работы и здравоохранения. Имея в виду фактор понижения притоков трудоспособного населения встает надобность более рационального использования резервов рабочей силы в рамках самого ресурса рабочей силы и повышения степени экономической активности населения в трудоспособном возрасте. Это в особенности актуально, так как наряду с неблагоприятными тенденциями колебаний активного населения надо учитывать и в будущем, определенные утраты населения через внешнюю миграцию.